פרויקט מדרש ישראלי

בס"ד

בין עולמות | שלושה חכמים שני עולמות

כולנו מכירים את רבי עקיבא, את רבי שמעון בר יוחאי ואת אלישע בן אבויה. שמענו את סיפוריהם בילדותנו, למדנו עליהם בבית הספר, ופגשנו אותם שוב ושוב לאורך השנים. אבל מה יקרה אם נגלה שהסיפורים המוכרים לנו הם רק אחת הדרכים שבהן חז"ל תיארו את הדמויות האלה? ומה אם נגלה שבמקורות אחרים של חז"ל מופיעים סיפורים שונים לחלוטין, המציגים לא רק פרטים אחרים מחייהם, אלא תפיסות עולם אחרות על זוגיות ומשפחה, על תורה ועבודה, ואפילו על אמונה באלוהים?

בשיעור הראשון באתגר שלנו פגשנו שלושה מחכמי ישראל המפורסמים ביותר וגילינו שלצד הסיפורים המוכרים מן התלמוד הבבלי, קיימות גם מסורות ארץ ישראליות שמציגות את אותן הדמויות באור אחר לגמרי. הסיפורים האלה לא התגלו בחפירות ארכאולוגיות, וגם לא נמצאו בכתבי יד נידחים שלא היו מוכרים לגדולי ישראל. הם מופיעים בכלל המקורות הארץ ישראליים, ספרים שהיו חלק מארון הספרים היהודי לאורך הדורות.

והגילוי הזה צריך לעורר שאלה גדולה: כיצד ייתכן שהמקורות האלה היו לפנינו כל הזמן, ובכל זאת מעולם לא למדנו להכיר אותם? אבל נחכה עם השאלה הגדולה ונצלול לתוך סיפורי הדמויות.

רבי עקיבא ורחל: סיפור אהבה אחר לגמרי

הסיפור אולי המפורסם ביותר בספרות חז"ל הוא סיפורם של רבי עקיבא ורחל. בגרסה המוכרת מן התלמוד הבבלי, רחל מזהה את גדולתו של עקיבא עוד כשהוא רועה צאן, נישאת לו ושולחת אותו ללמוד תורה. רבי עקיבא עוזב את ביתו למשך שתים עשרה שנים, וכשהוא חוזר הוא שומע את אשתו אומרת שהייתה מוכנה שימשיך ללמוד עוד שתים עשרה שנים. הוא שב לבית המדרש, ורק כעבור עשרים וארבע שנים חוזר אליה, כשהוא כבר חכם גדול המוקף בעשרים וארבעה אלף תלמידים. בשיאו של הסיפור הוא מכריז באוזני תלמידיו: "שֶׁלִּי וְשֶׁלָּכֶם - שֶׁלָּהּ הוּא" (2).

זהו סיפור מרגש על מסירות עצומה לתורה, על הקרבה אישית ועל אישה המוכנה לוותר על שנים ארוכות של חיים משותפים כדי לאפשר לבעלה להגיע לגדלות בתורה. אבל לצד המסירות הגדולה, בולט גם המחיר הכבד שמשלמת המשפחה. במשך עשרים וארבע שנים בני הזוג אינם חיים יחד (!), וההצלחה התורנית הגדולה נבנית על הנכונות לוותר לחלוטין על חיי הזוגיות.

אלא שבמסורת הארץ ישראלית המופיעה במדרש אבות דרבי נתן אנחנו פוגשים רבי עקיבא אחר.

הסיפור נפתח דווקא בהתבוננות בטבע (4). רבי עקיבא, שכבר הגיע לגיל ארבעים ולא למד תורה, עומד ליד באר ורואה כיצד המים שוחקים את האבן. הוא מבין שאם המים הרכים מצליחים לחקוק באבן הקשה, גם דברי התורה יכולים לחקוק בלבו. בעקבות ההתבוננות הזאת הוא מחליט להתחיל ללמוד תורה.

אבל ההבדל המשמעותי באמת מתגלה בהמשך. רבי עקיבא מתואר כאדם עני העובד לפרנסתו. בכל יום הוא מביא חבילת עצים, מוכר חלק ממנה כדי להתפרנס ומשתמש בשאר ללימודו ולצרכיו. חשוב להדגיש שוב את המילים האלה: "בְּכָל יוֹם וָיוֹם" (5). בהמשך גם מסופר כיצד רבי עקיבא הצליח לגדול בתורה למרות עניותו ולמרות שהיו לו בנים ובנות (!) (6).

במקום חכם שעוזב את ביתו לשנים ארוכות כדי להתמסר לתורה, מתגלה לפנינו חכם שמשלב את לימוד התורה עם העבודה והמשפחה (הרי הוא הלך לגדול בתורה יחד עם בנו [!]). רחל אינה נשארת מאחור וממתינה לשובו, אלא מתוארת כמי ששותפה למסע הארוך של צמיחתו בתורה.

השותפות הזאת מתגלה גם בסיפור נוסף מן התלמוד הירושלמי (8). כאשר מבקשים למנות את רבי עקיבא לתפקיד ציבורי, הוא אינו ממהר לקבל את המינוי, אלא אומר: "רוֹצֶה אֲנִי לְהִמָּלֵךְ בְּבֵיתִי". לפני שהוא מקבל על עצמו אחריות ציבורית גדולה, חשוב לו להתייעץ עם אשתו ולקבל יחד איתה החלטה שתשפיע על החיים המשותפים שלהם. שוב, בניגוד לסיפור הבבלי שבו רבי עקיבא חוזר כבר כמשרת בתפקיד הציבורי, בסיפור הארץ ישראלי הוא הולך ומתייעץ עם אישתו.

גם ההכרה של רבי עקיבא באשתו מקבלת במסורת הזאת משמעות אחרת. כאשר תלמידיו תמהים על המתנות היקרות שהוא מעניק לה, הוא משיב: "הַרְבֵּה צַעַר נִצְטַעֲרָה עִמִּי בַּתּוֹרָה" (7). לא רק הקרבה חד צדדית של אישה למען בעלה, אלא שותפות של שני בני זוג שצמחו יחד והתמודדו יחד עם הקשיים.

חשוב מאוד להבין שאין כאן רק הבדל בפרטי הביוגרפיה של רבי עקיבא. שתי המסורות מציגות דרכים שונות להבין את היחס בין הגדלות בתורה לבין חיי המשפחה והזוגיות. בסיפור הבבלי ההיעדרות הממושכת מן הבית היא חלק מרכזי מן המסירות לתורה, ואילו בסיפורים הארץ ישראליים מתגלה דמות של חכם שצומח בתורה מתוך חיים משותפים, עבודה, ילדים ואחריות משפחתית.

אבל ההבדלים אינם מסתיימים בסיפורו של רבי עקיבא. כאשר מעמיקים במקורות נוספים ומשווים בין המסורות, מגלים תפיסות עולם שונות בשאלות יסוד הנוגעות לחיי הזוגיות והמשפחה: באיזה גיל ראוי להינשא, מהי מטרת הנישואין, איזה מקום תופסת האהבה בקשר הזוגי, כיצד נתפסים תפקידיהם של האיש והאישה ומהו היחס לגירושין ולפירוק המשפחה. כך מתברר שהסיפורים השונים על רבי עקיבא ורחל אינם אלא פתח לעולם רחב הרבה יותר של הבדלים בין המסורת הבבלית למסורת הארץ ישראלית.

כאן מתעוררת השאלה הראשונה שמלווה אותנו באתגר: כיצד ייתכן שכולנו גדלנו על רבי עקיבא ורחל, ובכל זאת את הסיפורים הארץ ישראליים האלה רובנו כלל לא הכרנו? איך ייתכן שעולם שלם של מחשבה על זוגיות, אהבה ומשפחה, שנמצא במקורות חז"ל כבר מאות רבות של שנים, כמעט שלא היה חלק מהלימוד שלנו? ואם אפילו את רבי עקיבא, אחת הדמויות המוכרות ביותר בעולמם של חז"ל, הכרנו בעיקר דרך מסורת אחת, מה עוד אנחנו לא יודעים על עולמם של חכמי ארץ ישראל, ואילו תפיסות עולם נוספות מחכות לנו בספרים שמעולם לא למדנו להכיר באמת?

אבל רבי עקיבא הוא רק הדוגמה הראשונה. כדי להבין עד כמה עמוקים ההבדלים בין המסורות, נעבור לדמות מפורסמת נוספת, רבי שמעון בר יוחאי, שהיה תלמידו של רבי עקיבא. גם כאן נגלה שלצד הסיפור המוכר לנו מן התלמוד הבבלי, קיימת מסורת ארץ ישראלית שמציגה דמות שונה מאוד של אותו חכם. אלא שהפעם לא מדובר בשאלות של זוגיות ומשפחה, אלא בשאלות שנוגעות ליחס שבין התורה לבין העבודה, ובין החכם לבין החברה שסביבו. כפי שנראה, גם כאן ההבדלים בין הסיפורים פותחים בפנינו עולם שלם של מחשבה שכמעט לא הכרנו.

רבי שמעון בר יוחאי: מהמערה אל החיים

גם כאן אנחנו מכירים היטב את הסיפור המופיע בתלמוד הבבלי (9-12). בעקבות דברי ביקורת חריפים על השלטון הרומי ועל מפעליו, רבי שמעון נאלץ להסתתר במערה עם בנו רבי אלעזר. במשך שתים עשרה שנים הם חיים בפרישות קיצונית, ניזונים מחרובים וממים ומקדישים את זמנם ללימוד תורה.

כאשר הם יוצאים סוף סוף מן המערה ורואים אנשים החורשים וזורעים בשדותיהם, רבי שמעון מתקשה לקבל את המראה. הוא שואל בתמיהה: "מַנִּיחִין חַיֵּי עוֹלָם וְעוֹסְקִים בְּחַיֵּי שָׁעָה?!" (11). בעיניו לימוד התורה הוא חיי עולם, ואילו עבודת האדמה היא חיי שעה. הפער שבין שני העולמות גדול כל כך, עד שכל מקום שבו הם נותנים את עיניהם עולה באש.

בת קול מחזירה אותם למערה לשנה נוספת, ורק לאחר יציאתם השנייה רבי שמעון מתחיל להתפייס עם העולם שסביבו.

אבל מה מספרת לנו המסורת הארץ ישראלית?

במדרש בראשית רבה מופיע סיפור אחר, המתמקד דווקא בחזרתו של רבי שמעון אל החיים שמחוץ למערה (13-15). לאחר היציאה מן המערה רבי שמעון ובנו הולכים לרחוץ במרחצאות החמים של טבריה, כדי לרפא את גופם הפצוע מן השנים הקשות שעברו עליהם. כבר כאן מתגלה הבדל מפתיע. בסיפור הבבלי רבי שמעון מבקר את המרחצאות שבנו הרומאים ורואה בהם ביטוי לתרבות מושחתת המבקשת להתענג על הגוף. בסיפור הארץ ישראלי זה הדבר הראשון שרבי שמעון ובנו עושים כשהם יוצאים מהמערה, נהנים מן המרחצאות ומכירים בטובה שהעיר מעניקה להם.

ומתוך הכרת הטובה לטבריה, רבי שמעון ובנו מחליטים לטהר את שווקי העיר מן ההרוגים שנקברו בהם, כדי לאפשר לאנשים לשוב ולהשתמש בשווקים ולחדש את חיי המסחר.

התמונה הזאת רחוקה מאוד מזו שפגשנו בסיפור הבבלי. רבי שמעון הארץ ישראלי אינו מתואר כחכם המבקש להתרחק מן החברה ומעולם המעשה, אלא כחכם שרואה את עצמו אחראי לתיקון המציאות שסביבו. במקום לשרוף את השדות שבהם אנשים עובדים, הוא פועל כדי להחזיר את החיים הכלכליים והציבוריים למסלולם.

גם כאן מתברר שההבדל בין הסיפורים איננו מסתכם בפרט היסטורי כזה או אחר. מאחורי שני הסיפורים עומדות תפיסות שונות של היחס בין התורה לבין העבודה, ובין החכם לבין החברה שבה הוא חי. כאשר מעמיקים במקורות נוספים, מגלים שההבדלים האלה אינם מוגבלים לסיפורו של רבי שמעון. במדרשי ארץ ישראל אנחנו פוגשים תפיסה המעניקה לעבודה ולבניין הארץ משמעות דתית גדולה. האדם העובד איננו רק מי שנאלץ להתפרנס כדי שיוכל להתפנות ללימוד תורה, אלא גם מי שמשתתף בבניינה של הארץ ובהצמחת החיים בה.

עד עכשיו פגשנו שתי דמויות מוכרות מעולמם של חז"ל, וגילינו כיצד הסיפורים השונים עליהן חושפים תפיסות עולם אחרות בשאלות של זוגיות ומשפחה, תורה ועבודה ואחריות חברתית. אבל ההבדלים בין המסורות אינם מסתיימים בשאלות הנוגעות לאורח החיים. הם מגיעים גם אל השאלות העמוקות ביותר של האמונה היהודית. כדי לגלות זאת נעבור לדמות מסקרנת במיוחד, אלישע בן אבויה, אחד מחכמי ישראל הגדולים שבשלב מסוים בחייו איבד את אמונתו. מה יכול להביא אדם שגדל בעולם התורה והגיע לגדלות עצומה לנטוש את אמונתו? כפי שנראה, גם כאן התלמוד הבבלי ומדרשי ארץ ישראל מספרים סיפורים שונים מאוד, וכל אחד מהם מציג דרך אחרת להבין את המשבר שהוביל את אלישע בן אבויה לכפירה.

אלישע בן אבויה: מדוע איבד את אמונתו?

בתלמוד הבבלי הוא מכונה בדרך כלל "אַחֵר" (16), שם שמבטא את התרחקותו מעולם החכמים. מסופר עליו שהיה רגיל לזמר יווני ושספרי מינים היו נושרים מחיקו. הסיפור המרכזי על כפירתו מתרחש כאשר הוא נכנס לפרדס, מתבונן במראות העליונים ורואה את המלאך מיטטרון יושב וכותב את זכויותיהם של ישראל. המראה הזה גורם לו לחשוב שמא קיימות שתי רשויות בשמיים, ומוביל אותו למשבר אמונה.

אבל במדרשי ארץ ישראל אנחנו פוגשים אלישע בן אבויה אחר.

לפני הכול המדרש מתאר באופן מאוד מרשים את גדולתו בתורה (17). אלישע מוצג כחכם עצום, עד שכאשר היה דורש בבית המדרש של טבריה היו החכמים קמים על רגליהם כדי להאזין לדבריו, ולאחר מכן היו נושקים אותו על ראשו. זאת דמות שונה מאוד מן הדמות העולה מן התיאורים הבבליים על זמר יווני וספרי מינים.

ומה גרם לאדם גדול כל כך לאבד את אמונתו?

המדרש הארץ ישראלי מציע כמה הסברים, ושניים מהם מעמידים במרכז את ההתמודדות עם השאלה הקשה של צדיק ורע לו.

לפי ההסבר הראשון (18), אלישע רואה אדם שמחלל שבת ועובר על מצוות שילוח הקן, ואף על פי כן חוזר בשלום לביתו. לאחר מכן הוא רואה אדם אחר המקיים את המצווה כהלכתה, אך בדרכו חזרה מכיש אותו נחש והוא מת. אלישע מתקשה להבין כיצד ייתכן שהתורה מבטיחה אריכות ימים למי שמקיים את המצווה, ובכל זאת דווקא האדם שקיים אותה מת.

הסיפור השני קשה עוד יותר (19). אלישע רואה את לשונו של רבי יהודה הנחתום, חכם שעסק בתורה כל ימיו ונהרג בידי הרומאים, כשהיא שותתת דם בפיו של כלב. לנוכח המראה הנורא הוא שואל כיצד ייתכן שזה גורלו של אדם שהקדיש את חייו לתורה, ומגיע למסקנה שאין תחיית המתים ואין מתן שכר טוב.

כאן אנחנו פוגשים משבר אמונה מסוג אחר לחלוטין. במקום חכם שראה מראה מסתורי בשמיים והגיע בעקבותיו למסקנה תאולוגית שגויה, אנחנו פוגשים אדם גדול בתורה שאינו מצליח להשלים עם הסבל והעוול שהוא רואה במציאות. המשבר הזה מקבל משמעות מיוחדת על רקע הדור שבו חי אלישע בן אבויה, דור שחווה את מרד בר כוכבא ואת הדיכוי הרומי האכזרי שבא בעקבותיו. החורבן הנורא והפגיעה בחכמים ובציבור היהודי העמידו שאלות קשות מאוד על הצדק האלוהי ועל משמעות הברית שבין עם ישראל לאלוהיו.

אלישע בן אבויה של המסורת הארץ ישראלית מתמודד אפוא עם השאלה האנושית הכואבת והמוכרת מכולן: כיצד אפשר להמשיך להאמין בצדק האלוהי כאשר המציאות מלאה בסבל ובחוסר צדק?

שוב מתברר שאין כאן רק שתי גרסאות לאותו סיפור. לפנינו דרכים שונות להבין את המשבר הדתי ואת הסכנות המאיימות על אמונתו של האדם.

לא רק סיפורים אחרים, אלא עולם מחשבה אחר

שלוש הדמויות שפגשנו מלמדות אותנו דבר גדול הרבה יותר ממה שנראה במבט ראשון. רבי עקיבא פתח לנו צוהר לתפיסת הזוגיות והמשפחה, רבי שמעון בר יוחאי גילה לנו תפיסה אחרת של היחס בין תורה לעבודה ושל אחריות החכם לחברה, ואלישע בן אבויה חשף בפנינו דרך אחרת להתמודד עם שאלות האמונה והצדק האלוהי.

חשוב להבין שהסיפורים האלה אינם עומדים בפני עצמם. כאשר לומדים את מדרשי ארץ ישראל בהרחבה, פוגשים הבדלים נוספים במגוון גדול של נושאים: היחס לעבודה ולפרנסה, מקומה של האישה, האחריות הציבורית, הגאולה, העולם הבא והיחסים שבין האדם לאלוהיו.

הסיפורים על חכמים הם רק חלק קטן מעולם המחשבה הרחב של חכמים. לצידם קיימים כמובן מדרשים הדורשים את פסוקי התורה והנביאים, דרשות העוסקות בשאלות הגדולות של הקיום היהודי, וגם מקורות הלכתיים שמתוכם אפשר ללמוד על השקפות העולם של החכמים שיצרו אותם.

כאן חשוב לזכור שסיפורי חז"ל אינם רק ניסיון לתעד את קורות חייהם של אישים מן העבר. באמצעות הסיפורים והדרשות חכמים מבקשים ללמד אותנו מה חשוב בחיים, כיצד נכון להתנהג, מהי גדלות רוחנית ומהו היחס הראוי בין האדם לבין משפחתו, החברה שבה הוא חי והקדוש ברוך הוא.

לכן השאלה החשובה איננה רק איזה מן הסיפורים מתאר באופן מדויק יותר את מה שהתרחש לפני כמעט אלפיים שנה. חשוב לא פחות לשאול מה ביקשו החכמים ללמד באמצעות כל אחד מן הסיפורים, ואיזו תפיסת עולם הם רצו להנחיל לדורות הבאים.

מה אנחנו פוגשים בכל שיחה והרצאה?

יש משהו שאנחנו פוגשים בכל הרצאה או שיעור שלנו. בכל פעם שאנחנו מציגים את ההבדלים בין המסורות, תמיד יש מישהו בקהל שמנסה ליישב ביניהן. אולי הסיפור הראשון התרחש לפני הסיפור השני? אולי אפשר להסביר את הדברים כך שלא תהיה סתירה? תמיד עולה הצעה כזאת או אחרת לחבר את הסיפורים השונים לסיפור אחד.

וזה מובן מאוד. הרי כך התרגלנו ללמוד את דברי חז"ל. כשאנחנו פוגשים שני מקורות שנראים סותרים, אנחנו מנסים למצוא דרך שבה שניהם יוכלו להתקיים יחד.

אבל כאן בדיוק נמצא אחד הדברים החשובים ביותר שאנחנו מבקשים להראות בפרויקט מדרש ישראלי. הסיפורים האלה הם רק קצה הקרחון. מאחורי כל אחד מהם עומדת תפיסת עולם רחבה, שאנחנו פוגשים שוב ושוב בעשרות סוגיות ומדרשים. כאשר מבינים את זה, השאלה משתנה לחלוטין.

אם לפנינו שתי מסורות שמציגות תפיסות עולם שונות ביחס לתורה, למשפחה, לעבודה או לאמונה באלוהים, מדוע אנחנו צריכים להתאמץ ולהפוך אותן לסיפור אחד? הרי דווקא ההבדלים ביניהן הם הדבר שאנחנו מבקשים לגלות!

אפשר כמובן להציע דרכים ליישב בין פרטי הסיפורים, אבל גם אם נצליח לעשות זאת, לא נבטל בכך את ההבדלים בין תפיסות העולם שהם מבטאים. בדיוק להפך, הניסיון ליצור הרמוניה בין כל המקורות עלול לגרום לנו לאבד את האמון בחז"ל. הרי כך אפשר למצוא בחז"ל כמעט כל דבר שאנחנו רוצים. מי שרוצה להדגיש את חשיבות לימוד התורה ימצא את המקורות שמתאימים לו, ומי שרוצה להדגיש את חשיבות העבודה והמשפחה ימצא מקורות אחרים.

וכאן בדיוק טמון בעינינו אחד החידושים הגדולים של ההבחנה בין מסורת בבל למסורת ארץ ישראל. כאשר מפסיקים לנסות לחבר באופן אוטומטי את כל המקורות לתמונה אחת, ומתחילים ללמוד כל מסורת בפני עצמה, מגלים שהעמדות השונות אינן אוסף מקרי של אמירות סותרות. שוב ושוב אנחנו פוגשים את אותם קווי מחשבה, את אותם ערכים ואת אותה תפיסת עולם. פתאום מתגלה היגיון פנימי ועקביות שלא הצלחנו לראות קודם.

למה זה חשוב דווקא היום?

במשך דורות רבים חי עם ישראל בגלות, הרחק מארצו וללא אחריות לניהול חיים לאומיים עצמאיים. אבל היום אנחנו שוב חיים בארץ ישראל, מנהלים מדינה, בונים חברה ומתמודדים עם שאלות שלא היו חלק מן המציאות היהודית במשך דורות ארוכים.

מה מקומה של התורה בחברה? מהו היחס הראוי בין לימוד תורה לבין עבודה ופרנסה? כיצד צריכים להיראות היחסים בין עולם התורה לבין האחריות הציבורית? מהי חובתו של האדם כלפי החברה והמדינה שבה הוא חי?

השאלות האלה מעסיקות אותנו בכל יום, ולעיתים גם מעוררות מחלוקות חריפות בתוך החברה הישראלית. אבל דווקא עכשיו מתברר שיש לנו מקורות יהודיים עתיקים שעוסקים ברבות מן השאלות האלה מתוך מציאות של חיים יהודיים בארץ ישראל.

חכמי ארץ ישראל לא חיו במדינת ישראל המודרנית, והתנאים שבהם פעלו היו כמובן שונים מאוד משלנו. ובכל זאת, הם הכירו חברה יהודית החיה בארצה, עובדת את אדמתה, מנהלת את חייה הציבוריים ומתמודדת עם שאלות של אחריות חברתית ולאומית. עולם המחשבה שלהם יכול להעניק לנו נקודת מבט נוספת וחשובה על השאלות שאיתן אנחנו מתמודדים היום.

ההיכרות עם המסורת הזאת איננה מחייבת אותנו לוותר על התלמוד הבבלי או לבקש לשנות את ההלכה המקובלת. היא מאפשרת לנו להרחיב את המפגש שלנו עם חז"ל, להכיר את מגוון הקולות שבתוך התורה שבעל פה ולגלות מקורות נוספים של מחשבה והשראה.

וזו בדיוק המשימה של פרויקט מדרש ישראלי: להחזיר למרכז את עולם המחשבה של חכמי ארץ ישראל, ללמוד אותו ברצינות ומתוך המקורות עצמם, ולברר מה הוא יכול ללמד אותנו על החיים שלנו כאן.

איך לא הכרנו את העולם הזה עד היום?

אחרי שלושת הסיפורים האלה קשה שלא לחזור אל השאלה שבה פתחנו. כיצד ייתכן שכל המקורות האלה היו מונחים בארון הספרים שלנו, ובכל זאת רובנו לא הכרנו את עולמם של חכמי ארץ ישראל?

הרי חכמי ישראל לאורך הדורות הכירו את מדרשי ארץ ישראל והשתמשו בהם. אפילו רש"י, שדרכו כל ילד יהודי פוגש את התורה, מביא בפירושו מדרשים ארץ ישראליים רבים. כיצד קרה שלמרות ההיכרות עם המקורות, לא למדנו לראות בהם מסורת בעלת עולם מחשבה משלה?

השאלה הזאת נעשית גדולה עוד יותר כשמבינים ששלוש הדמויות שלמדנו היום הן רק תחילתו של מסע. מאחורי הסיפורים שלהן עומדת ספרות רחבה ועשירה, ובה דרשות, אגדות, רעיונות והשקפות שעוסקים בשאלות היסוד של החיים היהודיים.

בשיעור הבא ננסה לענות על שתי שאלות מרכזיות. ראשית, מהם הספרים שבהם נשמרה מסורת ארץ ישראל, ואיפה אפשר לפגוש וללמוד את העולם הזה? ושנית, כיצד קרה שמתוך שני מרכזים גדולים של תורה, בבבל ובארץ ישראל, למדנו להכיר בעיקר את המסורת הבבלית?

כדי להבין זאת נצטרך להיכנס לסיפור היסטורי מרתק של מרכזי תורה, מאבקי סמכות והשפעה, ולגלות כיצד עוצב ארון הספרים היהודי שאנחנו מכירים היום.

אבל כבר עכשיו אפשר להבין משהו חשוב. אנחנו לא יוצאים לחפש תורה חדשה, אלא לגלות מחדש עולם שלם של תורה שהיה שלנו כל הזמן. עולם שמחכה שנפתח את הספרים, נקשיב לקולם של חכמי ארץ ישראל ונלמד להכיר גם את החלק הזה של הירושה היהודית שלנו.

פרויקט מדרש ישראלי

תלמוד בבלי כתובות סב, ב | רבי עקיבא - בבל

1 רַבִּי עֲקִיבָא הָיָה רוֹעֶה בְּבֵית 'כַּלְבָּא שָׁבוּעַ'. רָאֲתָה אוֹתוֹ בִּתּוֹ שֶׁהָיָה צָנוּעַ וּמְעֻלֶּה, אָמְרָה לוֹ: אִם מִתְקַדֶּשֶׁת אֲנִי לְךָ, תֵּלֵךְ לְבֵית רַב? אָמַר לָהּ: כֵּן.

הִתְקַדְּשָׁה לוֹ בְּצִנְעָה וְשִׁלַּחְתּוֹ.

שָׁמַע אָבִיהָ, הוֹצִיאָה מִבֵּיתוֹ, וְהִדִּיר אוֹתָהּ מִנְּכָסָיו.

2 הָלַךְ יָשַׁב 12 שָׁנָה בְּבֵית רַב, כַּאֲשֶׁר בָּא, בָּאוּ אִתּוֹ 12,000 תַּלְמִידִים.

שָׁמַע לְאוֹתוֹ הַזָּקֵן שֶׁאוֹמֵר לָהּ (לאשתו): עַד מָתַי אַתְּ חַיָּה כְּאַלְמָנָה חַיָּה? אָמְרָה לוֹ (לזקן): אִם הָיָה מַקְשִׁיב לִי, הָיָה הוֹלֵךְ 12 שָׁנִים נוֹסָפוֹת. אָמַר (לעצמו): (אם כן) בְּרְשׁוּת אֲנִי עוֹשֶׂה.

הָלַךְ וְיָשַׁב 12 שָׁנָה נוֹסָפוֹת בְּבֵית רַב, כַּאֲשֶׁר בָּא, בָּאוּ אִתּוֹ 24,000 תַּלְמִידִים.

שָׁמְעָה אִשְׁתּוֹ וְיָצָא לְקָנָיו. אָמְרוּ לָהּ שְׁכֵנוֹתֶיהָ: תִּשְׁאֲלִי מֵאִתָּנוּ בְּגָדִים. אָמְרָה לָהֶן: **יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ** (משלי יב, י). כַּאֲשֶׁר הִגִּיעָה לְפָנָיו, נָפְלָה עַל פָּנֶיהָ וְהָיְתָה מְנַשֶּׁקֶת רַגְלָיו, בָּאוּ תַּלְמִידָיו לְדוֹחֲפָהּ, אָמַר לָהֶם (רבי עקיבא): הַנִּיחוּ לָהּ! שֶׁלִּי וְשֶׁלָּכֶם - שֶׁלָּהּ הוּא.

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו | רבי עקיבא - ארץ ישראל

3 מֶה הָיָה תְּחִלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא?

4 אָמְרוּ: בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה (רבי עקיבא) וְלֹא שָׁנָה כְּלוּם.

פַּעַם אַחַת הָיָה עוֹמֵד עַל פִּי הַבְּאֵר אָמַר: מִי חָקַק אֶבֶן זוֹ? אָמְרוּ לוֹ: הַמַּיִם שֶׁתָּדִיר נוֹפְלִים עָלֶיהָ בְּכָל יוֹם. אָמְרוּ לוֹ: עֲקִיבָא, אִי אַתָּה קוֹרֵא (האם אין אתה קורא) **אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מָיִם?** (איוב יד, יט). מִיָּד הָיָה רַבִּי עֲקִיבָא דָּן קַל וְחוֹמֶר בְּעַצְמוֹ: מָה רַךְ פִּסֵּל אֶת הַקָּשֶׁה דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁקָּשִׁין כְּבַרְזֶל עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיַּחְקְקוּ אֶת לִבִּי שֶׁהוּא בָּשָׂר וָדָם.

מִיָּד חָזַר לִלְמֹד תּוֹרָה...

5 בְּכָל יוֹם וְיוֹם הָיָה מֵבִיא חֲבִילָה שֶׁל עֵצִים, חֻצְיָהּ מוֹכֵר וּמִתְפַּרְנֵס, וְחֻצְיָהּ מִתְקַשֵּׁט בָּהּ.

עָמְדוּ עָלָיו שְׁכֵנָיו וְאָמְרוּ לוֹ: עֲקִיבָא, אִבַּדְתָּנוּ בְּעָשָׁן מְכֹר אוֹתָן לָנוּ וְטֹל שָׂכָר בְּדֶמֵיהֶן וּשְׁנֵה לְאוֹר הַנֵּר.

אָמַר לָהֶם: הַרְבֵּה סְפוּקִים אֲנִי מְסַתֵּפֵק בָּהֶן: אֶחָד שֶׁאֲנִי שׁוֹנֶה בָּהֶן, וְאֶחָד שֶׁאֲנִי מִתְחַמֵּם כְּנֶגְדָּן, וְאֶחָד שֶׁאֲנִי יָשֵׁן בָּהֶם (ללמדנו על העניות הגדולה של רבי עקיבא).

6 עֲתִיד רַבִּי עֲקִיבָא לְחַיֵּב אֶת כָּל הָעֲנִיִּים בַּדִּין.

שֶׁאִם אוֹמְרִים לָהֶם (לעניים) 'מִפְּנֵי מָה לֹא לְמַדְתֶּם תּוֹרָה'? וְהֵם אוֹמְרִים: 'מִפְּנֵי שֶׁעֲנִיִּים הָיִינוּ'. אוֹמְרִים לָהֶם: וַהֲלֹא רַבִּי עֲקִיבָא עָנִי בְּיוֹתֵר וּמְדֻלְדָּל הָיָה.

וְאִם אוֹמְרִים 'מִפְּנֵי טַפֵּינוּ (ילדינו)'. אוֹמְרִים לָהֶם: וַהֲלֹא רַבִּי עֲקִיבָא הָיוּ לוֹ בָּנִים וּבָנוֹת.

אֶלָּא אוֹמְרִים לָהֶם: מִפְּנֵי שֶׁזִּכְתָּה רָחֵל אִשְׁתּוֹ.

7 בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלַךְ לִלְמֹד תּוֹרָה. סוֹף שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִמֵּד תּוֹרָה בָּרַבִּים (נוסח אחר: "בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלַךְ לוֹ לְבֵית הַסֵּפֶר, בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה לָמַד אֶת הַכֹּל, וְאַרְבָּעִים שָׁנָה לִמֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל").

אָמְרוּ: לֹא נִפְטַר מִן הָעוֹלָם עַד שֶׁהָיוּ לוֹ שֶׁלְחָנוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, וְעַד שֶׁעָלָה לְמִטָּתוֹ בְּסֶלָמוֹת שֶׁל זָהָב. הָיְתָה אִשְׁתּוֹ יוֹצְאָה בְּקַרְדּוֹטִין וּבְעִיר שֶׁל זָהָב (סוגי תכשיטים).

אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי בִּישְׁתָּנוּ מִמָּה שֶׁעָשִׂיתָ לָהּ.

אָמַר לָהֶם (רבי עקיבא): הַרְבֵּה צַעַר נִצְטַעֲרָה עִמִּי בַּתּוֹרָה (ובנוסח אחר: "אַף הִיא נִצְטַעֲרָה עִמִּי בְּתַלְמוּד תּוֹרָה").

תלמוד ירושלמי פאה א ח | התייעצות רבי עקיבא עם רחל

8 רַבִּי עֲקִיבָא בִּקְּשׁוּ לְמַנּוֹתוֹ פַּרְנָס.

אָמַר לָהֶם: רוֹצָה אֲנִי לְהִמָּלֵךְ בְּבֵיתִי.

הָלְכוּ אַחֲרָיו, שָׁמְעוּ קוֹלוֹ שֶׁאוֹמֵר (לאשתו): אַף שֶׁיְּקַלְּלוּ אוֹתִי, אַף שֶׁיְּבַזּוּ אוֹתִי.

פרויקט מדרש ישראלי

בבלי שבת לג, ב | סיפורו של רבי שמעון בר יוחאי - בבל

9 שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים רַבִּי יְהוּדָה, רַבִּי יוֹסֵי וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, וְיָשַׁב אֶצְלָם יְהוּדָה בֶּן גֵּרִים.

פָּתַח רַבִּי יְהוּדָה וְאָמַר: "כַּמָּה נָאִים מַעֲשֵׂיהֶן שֶׁל אֻמָּה זוֹ! תִּקְנוּ שְׁווּקִים, תִּקְנוּ גְּשָׁרִים, תִּקְנוּ מֶרְחָצָאוֹת."

רַבִּי יוֹסֵי שָׁתַק.

עָנָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי וְאָמַר: "כָּל מַה שֶּׁתִּקְנוּ - לֹא תִּקְנוּ אֶלָּא לְצָרְכָּן עַצְמָם: תִּקְנוּ שְׁווּקִים - לְהוֹשִׁיב בָּהֶם זוֹנוֹת, מֶרְחָצָאוֹת - לְעַדֵּן בָּהֶן אֶת עַצְמָם, גְּשָׁרִים - לִטֹּל מֵהֶם מַכְסִים."

הָלַךְ יְהוּדָה בֶּן גֵּרִים וְסִפֵּר אֶת דִּבְרֵיהֶם, וְנִשְׁמְעוּ לַמַּלְכוּת.

אָמְרוּ: יְהוּדָה שֶׁעָלָה - יִתְעַלֶּה; יוֹסֵי שֶׁשָּׁתַק - יִגָּלֶה לְצִיפּוֹרִי; שִׁמְעוֹן שֶׁגִּנָּה - יֵהָרֵג.

10 הָלַךְ הוּא וּבְנוֹ וְנֶחְבְּאוּ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. כָּל יוֹם הָיְתָה מְבִיאָה לָהֶם אִשְׁתּוֹ לֶחֶם וְכַד מַיִם וְאָכְלוּ.

כְּשֶׁהִכְבִּידָה הַגְּזֵרָה, אָמַר לִבְנוֹ: "נָשִׁים דַּעְתָּן קַלָּה, שֶׁמָּא יְעִנּוּ אוֹתָהּ וּתְגַלֶּה אֶת מְקוֹמֵנוּ."

הָלְכוּ וְנֶחְבְּאוּ בְּמְעָרָה. נַעֲשָׂה לָהֶם נֵס, וְנִבְרָא לָהֶם עֵץ חָרוּב וּמַעְיַן מַיִם.

הָיוּ פּוֹשְׁטִים אֶת בִּגְדֵיהֶם וְיוֹשְׁבִים עַד צַוָּארָם בַּחוֹל, וְכָל הַיּוֹם הָיוּ לוֹמְדִים תּוֹרָה. בְּשָׁעַת הַתְּפִלָּה הָיוּ לוֹבְשִׁים אֶת בִּגְדֵיהֶם, מִתְפַּלְלִים, וְחוֹזְרִים וּפוֹשְׁטִים אוֹתָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבְלוּ.

11 יָשְׁבוּ בַּמְּעָרָה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה. בָּא אֵלִיָּהוּ וְעָמַד עַל פֶּתַח הַמְּעָרָה, אָמַר: "מִי יַגִּיד לְבֶן יוֹחַאי שֶׁמֵּת הַקֵּיסָר וּבָטְלָה גְּזֵרָתוֹ?"

יָצְאוּ מֵהַמְּעָרָה. רָאוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁחֹרְשִׁים וְזוֹרְעִים. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן: "מַנִּיחִין חַיֵּי עוֹלָם וְעוֹסְקִים בְּחַיֵּי שָׁעָה?!" כָּל מָקוֹם שֶׁנָּתְנוּ בּוֹ אֶת עֵינֵיהֶם - מֵיָּד נִשְׂרַף. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם: "לְהַחֲרִיב עוֹלָמִי יְצָאתֶם? חִיְּירוּ לְמְעָרַתְכֶם!"

חָזְרוּ וְיָשְׁבוּ בָּהּ שְׁנֵים עָשָׂר חֳדָשִׁים. אָמְרוּ: "מִשְׁפַּט רְשָׁעִים בְּגֵיהִנֹּם שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ." יָצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: "צְאוּ מִמְּעָרָתְכֶם!" יָצְאוּ. כָּל מָקוֹם שֶׁהָיָה מַפֶּה רַבִּי אֶלְעָזָר - הָיָה מְרַפֵּא רַבִּי שִׁמְעוֹן.

אָמַר לוֹ: "בְּנִי, דַּי לָעוֹלָם אֲנִי וָאַתָּה."

12 בְּעֶרֶב שַׁבָּת לִפְנֵי שְׁקִיעַת הַחַמָּה, רָאוּ זָקֵן אֶחָד שֶׁהָיָה מַחֲזִיק שְׁנֵי עֲנָפִים שֶׁל הֲדַס וָרָץ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. אָמְרוּ לוֹ: "מָה אֵלֶּה בְּיָדְךָ?" אָמַר לָהֶם: "לְכְבוֹד שַׁבָּת." אָמְרוּ לוֹ: "וְלֹא דַּי לְךָ בְּאֶחָד?" אָמַר לָהֶם: "אֶחָד כְּנֶגֶד 'זָכוֹר' וְאֶחָד כְּנֶגֶד 'שָׁמוֹר'." אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן לִבְנוֹ: "רְאֵה כַּמָּה חֲבִיבִין מִצְוֹת עַל יִשְׂרָאֵל!" הִתְיַשְּׁבָה דַּעְתָּם.

בראשית רבה עט ו | רבי שמעון בר יוחאי - ארץ ישראל

13 רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּנוֹ הָיוּ מִתְחַבְּאִים בַּמְּעָרָה שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּימוֹת הַשְּׁמָד, וְהָיוּ אוֹכְלִים חָרוּבִים שֶׁל גָּרוֹדָא (חרובים מגרודא) עַד שֶׁהֶעֱלָה גוּפָן חֲלוּדָה (פצעים).

לְסוֹף שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה הַשָּׁנִים יָצָא (רבי שמעון) וְיָשַׁב עַל פֶּתַח הַמְּעָרָה, רָאָה צַיָּד אֶחָד עוֹמֵד וְצָד צִפּוֹרִים.

וּכְשֶׁהָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן שׁוֹמֵעַ בַּת קוֹל אוֹמֶרֶת מִשָּׁמַיִם: 'דִּימוֹס!' 'דִּימוֹס!' (זכאי! זכאי!) - מִתְנַתֶּקֶת הַצִּפּוֹר (הציפור ניצלה מהמלכודת).

וּכְשֶׁהָיָה (רבי שמעון) שׁוֹמֵעַ בַּת קוֹל אוֹמֶרֶת: 'סְפֶקוּלָא!' (גזר דין מוות!) - הָיְתָה נִצּוֹדָה וְנִלְכֶּדֶת.

אָמַר (רבי שמעון): צִפּוֹר מִבִּלְעֲדֵי הַשָּׁמַיִם אֵינָהּ נִצּוֹדָה, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה נֶפֶשׁ בֶּן אָדָם.

יָצָא (רבי שמעון מהמערה) וּמָצָא שֶׁהַדְּבָרִים מִשְׁכָּכִים וְנִתְבַּטְּלָה הַגְּזֵירָה.

14 בָּאוּ וְהִתְרַחֲצוּ בְּזֶה בֵּית הַמֶּרְחָץ שֶׁל בֵּית מוֹקֵד טְבֶרְיָה (במרחצאות החמים של טבריה). אָמַר לוֹ בְּנוֹ (לאביו רבי שמעון): כָּל הַטּוֹבָה הַזּוֹ עָשְׂתָה לָנוּ טְבֶרְיָה, וְאֵין אָנוּ מְטַהֲרִים אוֹתָהּ מֵהַהֲרוּגִים?

אָמַר (רבי שמעון): צְרִיכִין אָנוּ לַעֲשׂוֹת טוֹבָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ עוֹשִׂים שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים אַטְלִיסִים (חנויות ושווקים) וּמוֹכְרִין בְּזוֹל, (לכן) צְרִיכִים אָנוּ לְטַהֵר אֶת טְבֶרְיָה!

מָה עָשָׂה (רבי שמעון)? לָקַח תְּרְמוּס (מין קטניות), וְהָיָה מְקַצֵּץ תְּרְמוּס וְזוֹרֵק הַקְּצִיצוֹת וּמַשְׁלִיךְ בַּשּׁוּק:

וְכָל מָקוֹם שֶׁהָיָה הָרוֹג - עוֹלֶה (היה עולה התורמוס וצומח), וְהֵם מוֹצִיאִים (את ההרוג מן האדמה) וְיוֹצְאִים (לקוברו מחוץ לעיר).

וְכָל מָקוֹם שֶׁלֹּא הָיְתָה שָׁם טֻמְאָה, הַתְּרְמוּס (היה) עוֹמֵד (ולא צומח).

וְהוּא מְצַיֵּן אֵיזֶה מְקוֹם טֻמְאָה וְאֵיזֶה מְקוֹם טָהֳרָה, עַד (שהגיע) הַזְּמַן שֶׁטִּהֵר אוֹתָהּ (את אדמת שווקי טבריה) מֵהַהֲרוּגִים...

פרויקט מדרש ישראלי

15 עָבַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בְּזֹאת הַבִּקְעָה שֶׁל 'בֵּית נְטוֹפָא', רָאָה בֶּן אָדָם אֶחָד עוֹמֵד וּמְלַקֵּט סְפִיחֵי שְׁבִיעִית.

אָמַר לוֹ (רבי שמעון): וְלֹא סְפִיחֵי שְׁבִיעִית הֵן? אָמַר לוֹ (האדם): וְלֹא אַתָּה הוּא שֶׁהִתַּרְתָּ? הַאִם לֹא כָּךְ שָׁנִינוּ: "רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר: כָּל הַסְּפִיחִין מֻתָּרִין חוּץ מִסְּפִיחֵי כְּרוּב שֶׁאֵין בָּהֶם בִּירֻקוֹת שָׁוֶה" (משנה שביעית ט, א).

אָמַר לוֹ (רבי שמעון): וַהֲלוֹא חֲבֵרַי (החכמים) חוֹלְקִים עָלַי! (אלא) פָּרַצְתָּ גְּדֵרָן שֶׁל חֲכָמִים! **וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכְּנֶנּוּ נָחָשׁ** (שם), וְכָךְ הָיָה לוֹ (שנשכו נחש).

תלמוד בבלי חגיגה טו, א | אלישע בן אבויה - בבל

16 אַחַר קִיצֵּץ בִּנְטִיעוֹת, עָלָיו הַכָּתוּב אוֹמֵר: **אַל תִּתֵּן אֶת פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת בְּשָׂרֶךָ** (קהלת ה, ה). מַה הִיא? רָאָה אֶת מִיטַטְרוֹן שֶׁנִּתְּנָה לוֹ רְשׁוּת לָשֶׁבֶת וְלִכְתֹּב אֶת זְכֻיּוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. אָמַר (אלישע): מִקָּבָל שֶׁלְּמַעְלָה אֵין לֹא יְשִׁיבָה, וְלֹא תַחֲרוּת, וְלֹא עֹרֶף (שלמלאכים יש פנים מכל כיוון), וְלֹא עִיפוּי (עייפות). שֶׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם שְׁתֵּי רָשׁיוֹת הֵן!...

יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה: **שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים** (ירמיה ג, כב), חוּץ מֵאַחֵר.

אָמַר (אלישע): הוֹאִיל וְנִטְרַד אוֹתוֹ הָאִישׁ (כלומר אני) מֵאוֹתוֹ הָעוֹלָם, יֵצֵא וְיֶהֱנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה.

יָצָא אַחֵר לְתַרְבּוּת רָעָה. יָצָא, מָצָא זוֹנָה, תְּבָעָהּ (לזנות). אָמְרָה לוֹ: וְלֹא אֶלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה אַתָּה? עָקַר צְנוֹן מִן הָעֲרוּגָה בְּשַׁבָּת וְנָתַן לָהּ. אָמְרָה: אַחֵר הוּא...

אַחֵר מַה הָיָה בּוֹ? זֶמֶר יָנַי לֹא פָּסַק מִפִּיו. אָמְרוּ עָלָיו עַל אַחֵר, בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה עוֹמֵד מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ, הַרְבֵּה סִפְרֵי מִינִין נוֹשְׁרִין מֵחֵיקוֹ.

קהלת רבה ז, רות רבה ג | אלישע בן אבויה - ארץ ישראל

17 אָמְרוּ עָלָיו עַל אֶלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה:

שֶׁלֹּא הָיְתָה הָעֲזָרָה נִגְעֶלֶת עַל (כאשר נועלים את העזרה בערב הפסח לא היה) אָדָם חָכָם וְגִבּוֹר בַּתּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל כְּמוֹתוֹ (בעזרה).

וְכֵיוָן שֶׁהָיָה מְדַבֵּר וְדוֹרֵשׁ בְּלִשְׁכַּת הַגָּזִית אוֹ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ שֶׁל טְבֶרְיָא (טבריה), הָיוּ כָּל הַחֲבֵרִים עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם וּמַאֲזִינִים (ומאזינים) לְדִבָּרָיו, וְאַחַר כָּךְ בָּאִים כֻּלָּם וְנוֹשְׁקִים אוֹתוֹ עַל רֹאשׁוֹ.

אִם בְּטִבֶּרְיָא כָּךְ (שהייתה מרכז תורני גדול באותה התקופה), קַל וְחוֹמֶר בִּשְׁאַר מְדִינוֹת וּבִשְׁאַר עֲיָרוֹת...

18 וּמֵהֵיכָן הָיָה לוֹ הַדָּבָר הַזֶּה (מה הייתה הסיבה לכפירתו של אלישע)?

א) אָמְרוּ: פַּעַם אַחַת הָיָה יוֹשֵׁב וְלוֹמֵד בְּבִקְעַת גִּנּוֹסַר, וְרָאָה יְהוּדִי אֶחָד עוֹלֶה לְדֶקֶל בְּשַׁבָּת וְנָטַל אֶת הָאֵם וְשִׁלַּח אֶת הַבָּנִים וְיָרַד לוֹ (מהדקל) לְשָׁלוֹם וְהָלַךְ. לְאַחַר שַׁבָּת, רָאָה יְהוּדִי אַחֵר עוֹלֶה לְדֶקֶל וְלָקַח הַבָּנִים וְשִׁלַּח הָאֵם, וּכְשֶׁיָּרַד מְצָאוֹ נָחָשׁ וְהִכִּישׁוֹ וָמֵת.

תָּמַהּ אֶלִישָׁע בְּלִבּוֹ וְאָמַר: הַכָּתוּב אָמַר: **שַׁלַּח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים** (דברים כב, ז), הֵיכָן הִיא טוֹבָה שֶׁל זֶה? וְהֵיכָן אֲרִיכוּת יָמָיו שֶׁל זֶה?

וְלֹא יָדַע שֶׁדָּרְשָׁהּ רַבִּי יַעֲקֹב בְּצִיבּוּרָא (בציבור): **לְמַעַן יִיטַב לָךְ** - בָּעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב, **וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים** - לָעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרֹךְ.

19 ב) וְיֵשׁ אוֹמְרִים: עַל יְדֵי שֶׁרָאָה לְשׁוֹנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּחְתּוֹם שׁוֹתֶת (דם) בְּפִי הַכֶּלֶב. אָמַר (אלישע): זֶה הַלָּשׁוֹן שֶׁעָגַע בַּתּוֹרָה כָּל יָמָיו! זֶה הַלָּשׁוֹן שֶׁהָיָה מוֹצִיא דִּבְרֵי תוֹרָה כְּתִקְנָן! כָּךְ?! דּוֹמֶה לִי שֶׁאֵין תְּחִיַּת הַמֵּתִים וְאֵין שִׁילּוּם מַתָּן שָׂכָר טוֹב.

20 ג) וְיֵשׁ אוֹמְרִים: כְּשֶׁהָיְתָה אִמּוֹ מְעוּבֶּרֶת מִמֶּנּוּ, עָבְרָה אֵצֶל בָּתֵּי עֲבוֹדָה זָרָה וְהֵרִיחָה מֵאוֹתוֹ הַמִּין, וְלֹא יָכְלָה לְהַצִּיל עַצְמָהּ עַד שֶׁנָּתְנוּ לָהּ וְאָכְלָה (מעבודה זרה), וְהָיָה אוֹתוֹ הַמִּין מְפַעְפֵּעַ בְּמֵעֶיהָ כְּאֶרֶס שֶׁל נָחָשׁ. וְהַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הָרֵיחַ, אִם לְטוֹב אִם לְרַע.